ELEMENTE DE SINTAXĂ DIACRONICĂ. ADVERBUL *ANUME* ÎN ROMÂNA VECHE

CAMELIA STAN
Universitatea din Bucureşti

1. *Datele problemei*

Formaţia *anume*, incluzând prepoziţia *a* „la" (< prep. lat. *ad*) şi substantivul *nume* (DA s.v. *anume*) este atestată în cele mai vechi texte româneşti, din secolul al XVI-lea. Structura sa internă era aceea a unui grup prepoziţional:

(1) $[_{P}$ *a* $[_{N}$ *nume*]].

Formaţiile cu această structură sunt considerate compuse (FCLR I: 19). Tiparul este vechi: imposibil de datat cu precizie, el se plasează într-o perioadă largă, care urmează stadiului românei comune, dar precedă secolul al XVI-lea (Rosetti 1986: 373). Unele formaţii cu structură asemănătoare: *achindie* „chindie", *amurg, aprânz* „prânz", *avecernie* „vecernie", *aleş* „pândă", la origine grupări cu prep. *a* „la" şi substantivele *chindie, murg, prânz, vecernie, leş* „pândă", au fost utilizate ca adverbe, iar după ce prep. *a* şi-a pierdut sensul, au devenit sinonime cu substantivele din structură. În concurenţa cu substantivele corespunzătoare, compusele cu *a* şi-au restrâns utilizarea la anumite graiuri; singurul generalizat a fost *amurg* (FCLR I: 115).

Spre deosebire de aceste compuse, *anume* a avut o evoluţie diferită. Se ştie că *anume* a evoluat, dezvoltând proprietăţi sintactice şi semantice de tip adverbial (DA s.v.), ca şi *acasă, afund, anevoie* etc.:

(2) $[_{Av}$ *anume*].

Etapele acestei evoluţii au fost însă insuficient precizate până acum.

Pornind de la această constatare, cele câteva observaţii care urmează privesc, în special:

(a) **cronologia modificărilor de structură internă şi de statut gramatical** pe care le-a suferit formaţia *anume*;

(b) efectele pe care aceste **modificări sintactice interne** le-au avut asupra **sintaxei externe** a formaţiei *anume*, adică asupra dinamicii structurilor sintactice în care este inclus *anume* (pentru conceptele *sintaxă internă, sintaxă externă*, v. Booij şi Van Haaften 1998);

(c) reflectarea acestor modificări în gramaticile din epocă.

2. *Sintaxa formaţiei* anume *în secolul al XVI-lea*

2.1. În documentele originale din secolul al XVI-lea, *anume* exprima sensul „pe nume, cu numele" şi introducea nume proprii (antroponime, mai rar toponime). Grupările erau folosite, cel mai frecvent, ca **modificatori ai grupului nominal:**

BDD-V819 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:19 UTC)

(3) *nepoţii miei, **anume*** [„pe nume, cu numele (numiţi)”] *Radul i Dobre* (DÎ, XII, zapis, *Dâmboviţa, 1595–1596: 105; v. mai multe exemple *apud* Guruianu 2005: 51–53)

(4) *neşte izvoare ce sâmtu la munte, **anume*** [„pe nume, cu numele (numite)”] *Cârlibahul şi Ţibăul şi Negrişoara şi Coşna* (DÎ, CIII, scrisoare, Suceava, [1595]: 196).

Structurile moderne analoge cu (3)–(4), interpretate tradiţional ca apoziţii cu suport nominal (v. şi GALR II: 659), sunt numai **aparent de acelaşi tip cu structurile vechi.** Acestea din urmă aveau o **organizare sintactică diferită,** deoarece **gruparea *anume* nu era sudată.** Statutul lor sintactic era, mai degrabă, acela de **modificator nonrestrictiv** (pentru modelul de analiză a grupului nominal, curent în bibliografia generativă, v., ca referinţă de bază, Cinque 2002; cf. Rijkoff 2002; Payne, Huddleston 2002; pentru limba română, v., mai recent, Stan 2009).

Tiparul este prezent în corpusul DÎ, cu 23 de ocurenţe: V (zapis, Gorj, 1576: 98), XI (mărturie, *Argeş, 1595: 104), XXX (zapis, *Mehedinţi sau *Gorj, 1599: 125), XXXVIII (poruncă, [Ţara Românească] *Transilvania, [1600]: 137), XLII (zapis, *Ilfov, 1600: 140), LV (zapis, *Vâlcea, [1600–1602]: 151), LIX (însemnare, *Galaţi, 1570–1571: 153), LXIX (zapis, Iaşi, 1587: 160), LXXV (însemnări, *Moldova, [1590–1591]: 167), LXXVII (act de cununie, *Moldova, 1591: 169), LXXXI (zapis, *Bacău, 1592: 173), LXXXV (act de hotărnicie, *Vrancea, 1592: 176), XCIV (zapis, Suceava, 1593: 185), CII (scrisoare, [Moldova] *Câmpulung, [1595]: 195), CVI (mărturie, [Moldova] Piatra, 1596: 198), CVII (zapis, Suceava, 1597: 199); v. şi *supra* XII cit., CIII cit. Aria geografică de răspândire a construcţiei cu modificator era, aşadar, extinsă în Muntenia, în Oltenia şi în Moldova. Corpusul include însă puţine documente transilvănene, aşa încât nu putem formula concluzii complete despre circulaţia tiparului.

În grupul nominal vechi, *anume* era încă **transparent semantic,** exprimând sensul „pe nume, cu numele”. Cel puţin în parte, *anume* era transparent **şi formal:** conţinutul său de semnificaţie includea sensul substantivului *nume*, în măsura în care *anume* era **analizabil sau semianalizabil** în *a + nume*. Uneori contextul pune în evidenţă sensul lexical al formaţiei:

(5) *am cununat cu mume lui Ştifan voda, **anume Iarine, botezat*** (DÎ, LXXVII cit.: 169).

Structura cu modificator apare şi în unele traduceri din epocă. Un exemplu a fost înregistrat în *Codex Sturdzanus*, într-un fragment care prezintă particularităţi lingvistice ale graiului nord-transilvănean (Chivu în CS: 66–67); faptul atestă prezenţa tiparului şi în această arie dialectală:

(6) *Oarecire era um părinte, **anume** Ion* (CS 79r).

Structura a fost utilizată şi în *Cazania a II-a* a lui Coresi:

(7) *împreună şi cu preuţii de la beseareca Şcheailor, de lângă cetatea Braşovului, **anume** popă Iane şi popa Mihai* (CC^2 566).

BDD-V819 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:19 UTC)

2.2. De asemenea, *anume* era transparent semantic şi formal în construcţiile în care introducea nume proprii după verbul copulativ *a fi*. Corpusul DÎ conţine doar două exemple (din Gorj şi din zona Braşovului):

(8) *Şi mărtorii sânt* ***anume*** *o*(*t*) *Negreni Balotă şi de Frumoşei Toma, de Rogojina Jit*[*i*]*an, de Gâlceşti Lal i Stan Gâlcescul* (DÎ, II, zapis, *Gorj, 1563–1564: 97; cf. CXI, înştiinţare, *Braşov, [1587]: 203).

2.3. *Anume* lipseşte din mai multe traduceri vechi: *Codicele Voroneţean* (CV), *Psaltirea Scheiană* (PS), *Psaltirea Hurmuzaki* (PH), *Fragmentul Todorescu* (FT), unele tipărituri coresiene – *Pravila* (CPrav.), *Tetraevanghelul* (CT) etc.

2.4. În textele vechi, se folosea şi expresia slavonă *po im*(*e*), corespondentă a adverbului *anume* (SLR: 104).

3. *Sintaxa formaţiei* anume *la sfârşitul secolului al XVI-lea şi în secolele al XVII-lea–al XVIII-lea*

3.1. Construcţia veche, cu nume proprii (v. *supra* **2.1**), s-a extins în secolele al XVII-lea–al XVIII-lea (Vasiliu în SLR: 104–105):

(9) *un moldovan,* ***anumé*** *Costân* (NL 911).

Pe măsură ce *anume* s-a **opacizat formal şi semantic** (*a* şi *nume* sudându-se într-un **compus lexical** şi dezvoltând un **sens adverbial**), statutul său sintactic s-a modificat, devenind, din modificator al grupului nominal, un **adjunct apozitiv.**

3.2. De asemenea, pe măsură ce *anume* s-a opacizat, el s-a putut extinde în structuri mai variate formal şi semantic. DA (s.v.) citează exemple târzii, din a doua parte a epocii vechi, pentru sensul explicativ „adică” (în *Pravila* lui Vasile Lupu – Prav. 1646) şi pentru celelalte sensuri adverbiale: „în adins” etc.

Tendinţa diversificării proprietăţilor sintactice este, fără îndoială, mai veche, **manifestată încă de la sfârşitul secolului al XVI-lea,** atât în documentele originale, cât şi în traduceri. Corpusul DÎ conţine cinci structuri (moldoveneşti) cu *anume* folosit **adverbial** – trei într-un singur document (CI cit. *infra*) şi două în documente separate (LXXVI, *Moldova, [1590–1591]: 168; LXXXV cit. *infra*):

(10) *Aiče marturusescu arğintul, chete ari, lui şi mume lui, se ştii,* ***anume*** [„adică”]: *On sini ariğit mari, lui; on tepsi şi de colva poliit mari, iară lui* […] (DÎ, CI, inventar, [Moldova] *Bozen, [1594]: 192)

(11) *Izivodu dinu gura lu Ionu Baduli, pe u*(*n*)*de au mersu cu chiciorăle de au arătatu pe u*(*n*)*de au cositu tată-său,* ***anume*** [„în adins”] *să s*(*ă*) *ştie* (DÎ, LXXXV, act de hotărnicie, *Vrancea, 1592: 176).

Pravila ritorului Lucaci, de la Putna (Prav. 1581), este o sursă de material fundamentală pentru problema în discuţie. Textul nu conţine niciunul dintre tiparele sintactice vechi (discutate anterior sub **2.1–2.2**). În schimb, *anume* este bine reprezentat în alte construcţii. Unele sunt adjuncţi apozitivi ai grupului nominal, realizaţi prin nume comune (19 ocurenţe):

(12) *canun li se-au dat,* ***anume*** *învăţătură* (Prav. 1581: 256v),

BDD-V819 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:19 UTC)

sau **structuri apozitive cu suport nonsubstantival** (5 ocurenţe):

(13) *Iară cumu-s ei deprenşi oaminii acmu ei trec şi prespre aceastea doa spiţe şi acela ce e între ceea spiţă carii şi-s de pre 1 seminţii, ei le ţin neapărate ce e de n<e>apărat* ***anume:*** *neştine are o muiare, deace apoi după o vreamea ea muri, muiarea a unchiului ei o lua a doa fămeaie* [suportul şi apoziţia includ, fiecare, mai multe propoziţii] (Prav. 1581: 274r–v).

Altele sunt **integrate în grupuri verbale** de diferite tipuri (9 ocurenţe). *Anume,* actualizând în context şi sensul vechi „pe nume”, dar şi un sens adverbial, este asociat verbului *a chema* cu sensul „a numi”:

(14) *Că mătuşe-mare şi unchiu-mare mulţi chiamă* ***anume*** *sora moşu-mieu şi fratele, de le dzic moşul şi moaşea* (Prav. 1581: 264v).

Tiparul cu verbe aparţinând acestei clase semantice este ilustrat în DA s.v. printr-un exemplu mai târziu, de la Dosoftei (secolul al XVII-lea):

(15) *a striga* ***anume*** (Dosoftei în DA s.v. *anume*).

O **fază intermediară de opacizare** a fost aceea în care *anume* şi-a extins sensul spre **valoarea „adică”** şi a devenit compatibil cu tipurile de contexte în care apare *adică,* în speţă cu toponimicele apozitive articulate şi cu numele proprii apozitive care au acelaşi caz oblic sau aceeaşi construcţie prepoziţională ca şi suportul lor sintactic:

(16) *o selişte de sat,* ***anume*** *Tătăraşii* (DÎ, CVI, mărturie, [Moldova] Piatra, 1596: 198) [*anume* („pe nume”) *Tătăraşi, adică Tătăraşi*(*i*) > *anume Tătăraşii*]
(17) *dobândi o cetate,* ***anume Sinopul*** (MC 220) [*anume* („pe nume”) *Sinop, adică Sinop*(*ul*) > *anume Sinopul*]
(18) *Scriş eu popa Ştefan acestor oameni* ***anu<me> Voicăi*** [dativ] (DÎ, XI, mărturie, *Argeş, 1595: 104)
(19) *de la părentele său celu sufletescu,* ***anume de la tătuşiu-său*** (Prav. 1581: 228v).

3.3. De asemenea, este vechi şi frecvent utilizat tiparul marcat prin gruparea *p*(*r*)*e nume,* corespunzătoare formal adverbului *anume* (Vasiliu în SLR: 104; Guruianu 2005: 51–53):

(20) *o ţigancă* ***pre nume*** *Şuchiia* (DÎ, VIII, testament, *Olt, [1591–1600]: 101).

Construcţia hibridă *pre anume,* utilizată de Neculce, în secolul al XVIII-lea (v. un exemplu în DA s.v. *anume*; două exemple în SLR: 105), dar şi anterior:

(21) *a unui om,* ***pre anume*** *Orna* (Cron. 1681–1689: 373)

atestă faptul că ***anume*** **era opacizat, la sfârşitul epocii vechi** (probabil, înainte de secolul al XVIII-lea).

4. ***Formaţia*** **anume** ***în gramaticile vechi***

În mod neaşteptat, formaţia *anume* nu apare înregistrată în prima gramatică a limbii române (elaborată de Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, în 1757). De asemenea, ea nu apare în

BDD-V819 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:19 UTC)

principalele gramatici premoderne sau moderne, până la sfârşitul secolului al XIX-lea. Philippide (1897: 180) o include în lista adverbelor, fără a specifica proprietăţile sale sintactice.

5. *Concluzii*

Observaţiile anterioare conduc la câteva concluzii.

Formarea adverbului *anume* presupune un **proces compoziţional, desfăşurat la nivel sintactic,** care, în secolul al XVI-lea, nu era încheiat. Către sfârşitul secolului, formaţia a început să fie **reanalizată ca fiind unitară sintactic şi interpretată pe baza regulilor compunerii semantice** (v. conceptul de *reanaliză diacronică* la Roberts 2007: 131). Reanaliza diacronică este atestată de uz, nu şi de gramatici, care au înregistrat târziu doar statutul nou, de adverb explicativ.

Statutul elementului *anume,* la sfârşitul epocii vechi (sfârşitul secolului al XVIII-lea) **era acelaşi cu cel actual.** *Anume* avea utilizări adverbiale relativ variate, iar în structurile apozitive era deja un constituent specializat, ca şi *adică.* În virtutea acestei specializări, *anume* a fost interpretat ca *marcă* sau *particulă.* Nu se poate vorbi de o *gramaticalizare* a lui *anume*, în sensul curent al termenului, pentru structurile apozitive, deoarece *anume* nu este nici astăzi un element funcţional, un morfem gramatical (v. definiţia gramaticalizării la Meillet 1912: 133; Heine, Claudi, Hünnemeyer 1991: 2; Haspelmath 1998: 344; Roberts, Roussou 1999; Roberts, Roussou 2003: 207; Hopper, Traugott 2003_2: XV; Marchello-Nizia 2006: 15; Ungerer, Schmid 2006_2: 321–327, 341–342; Roberts 2007: 141–142 şi bibliografia). *Anume* este un **element semilexical**, având caracteristici atât funcţionale, cât şi lexicale (v. conceptul categorie semilexicală la Corver, van Riemsdijk 2001).

CORPUS

CC^2 – Coresi, *Evanghelia cu învăţătură*, Braşov, 1581; ed. Emanuela Buză, Florentina Zgraon, în TR: 563–566.

CPrav. – Coresi, *Pravilă* [Braşov. C. 1560 –1562]; ed. Gheorghe Chivu, în TR: 129–258.

Cron. 1681–1689 – Pătraşco Danovici, *Cronograf* [Moldova, c. 1682–1689]; în Dan Horia Mazilu (ed.), 2003, *Literatura română medievală*, Bucureşti, Editura Academiei Române, Univers Enciclopedic: 369–394 (text reprodus după ed. Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Minerva, 1998).

CS – *Codex Sturdzanus* [c. 1583–1619]; ed. Gheorghe Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993.

CT – Coresi, *Tetraevanghel*, Braşov, 1561; ed. Florica Dimitrescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1963.

CV – *Codicele Voroneţean* [1563–1583]; ed. Mariana Costinescu, Bucureşti, Minerva, 1981.

DA/DLR – *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, Socec/Universul/Monitorul Oficial, 1913–1948; serie nouă, Editura Academiei Române, 1965 ş.u.

DÎ – *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea;* ed. Al. Mareş *et al.*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1979.

Eustatievici Braşoveanul, Dimitrie (1757), *Gramatica rumânească;* ed. N. A. Ursu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969.

FCLR I – *Formarea cuvintelor în limba română*, I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1970.

FT – *Fragmentul Todorescu*, Cluj, c. 1571–1575; ed. Ion Gheţie, în TR: 259–364.

MC – Moxa, *Cronograf*, 1620; ed. G. Mihăilă, Bucureşti, Minerva, 1989.

NL – Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei;* ed. Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Academiei Române, Univers Enciclopedic, 2003: 807–1199

PH – *Psaltirea Hurmuzaki* [c. 1490–1516]; ed. Ion Gheţie, Mirela Teodorescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

Philippide, Alexandru, *Gramatică elementară a limbii române*, Iaşi, Kuppermann, 1897.

Prav. 1581 – *Pravila ritorului Lucaci*, 1581; ed. I. Rizescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1971.

BDD-V819 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:19 UTC)

Prav. 1646 – *Carte românească de învăţătură*, Iaşi, 1646; ed. Colectivul pentru vechiul drept românesc al Academiei, condus de Andrei Rădulescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1961.
PS – *Psaltirea Scheiană;* ed. I.-A. Candrea, Bucureşti, Socec, 1916.
TR – Ion Gheţie (coord.), *Texte româneşti din secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1982.

BIBLIOGRAFIE DE REFERINŢĂ

Booij, Geert, Ton van Haaften, 1998, „La syntaxe externe des mots dérivés", *Lexique*, 7. *Lexique et sxntaxe en grammaire générative*, p. 101–120.
Cinque, Guglielmo (ed.), 2002, *Functional Structure in DP and IP*, I, Oxford. Oxford University Press.
Corver, N., H. van Riemsdijk, 2001, *Semi-lexical Categories: TheFunction of Content Words and the Content of Function Words*, Berlin, Mouton de Gruyter.
GALR – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Gramatica limbii române* (coord. Valeria Guţu Romalo), I–II, tiraj nou, revizuit, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008 [primul tiraj: 2005].
Guruianu, Viorel, 2005, *Sintaxa textelor româneşti originale din secolul al XVI-lea. Sintaxa propoziţiei*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.
Haspelmath, Martin, 1998, „Does Grammaticalization Need Reanalysis?", *Studies in Language*, 22, p. 315−351.
Heine, Bernd, Ulriche Claudi, Friederike Hünnemeyer, 1991, *Grammaticalization: A Conceptual Framework*, Chicago, London, Chicago University Press.
Hopper, Paul J., Elizabeth C. Traugott, 2003_2, *Grammaticalization*, second edition, Cambridge, Cambridge University Press.
Marchello-Nizia, Christiane, 2006, *Grammaticalisation et changement linguistique*, Bruxelles, Duculot.
Meillet, Antoine, 1912, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, Champion.
Payne, John, Rodney Huddleston, 2002, „Nouns and Noun Phrases", în Rodney Huddleston, Geoffrey K. Pullum (eds.), *The Cambridge Grammar of the English Language*, I, Cambridge, Cambridge University Press, p. 323–524.
Rijkoff, Jan, 2002, *The Noun Phrase*, Oxford, Oxford University Press.
Roberts, Ian, 2007, *Diachronic Syntax*, Oxford, Oxford University Press.
Roberts, Ian, Anna Roussou (1999), „A Formal Approach to 'Grammaticalization", *Linguistics*, 37, p. 1011–1041.
Roberts, Ian, Anna Roussou, *Syntactic Change. A Minimalist Approach to Grammaticalization*, Cambridge, Cambridge University Press.
Rosetti, Al., 1986, *Istoria limbii române*, ediţie definitivă, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
SLR – Mioara Avram (ed.), *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea–al XVIII-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007.
Stan, Camelia (2009), „Ierarhia constituenţilor în grupul nominal", în Zafiu, Croitor, Mihail 2009 (eds.): 231–236.
Ungerer, Friedrich, Hans-Jörg Schmid, 2006_2, *An Introduction to Cognitive Linguistics*, second edition [ed. I: 1996], Harlow etc., Pearson Longman.
Zafiu, Rodica, Blanca Croitor, Ana-Maria Mihail (eds.), 2009, *Studii de gramatică*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Elements of diachronic syntax. The adverbial anume ('certain') in Old Romanian

The formation of the adverbial *anume* has undergone a compositional process, manifested at the syntactic level, which was still active in the 16th century: [$_P$ *a* [$_N$ *nume*]] (*a* 'la' < Lat. *ad*). At the end of this century, this structure began to be re-analysed as a distinct syntactic unit, and interpreted on the basis of semantic composition rules. At the end of Old Romanian (approximately 1780), *anume* was a semi-lexical element, endowed with lexical and functional features. This interpretation has been preserved up to Nowadays Romanian.

BDD-V819 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:19 UTC)